
TÜRKİYE'NİN AB'YE ÜYELİK SERÜVENİ: ULUSAL BÜTÜNLÜK EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Yahya Sezai TEZEL*

1. Giriş

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olup olmayacağı konusunda kesin bir kararın alınması meselesi, hem Avrupa hem de Türkiye'deki siyasi süreçleri zorlamaya başlamıştır. Aslında Ankara Anlaşmasından (1963) beri, "evet Türkiye Avrupa Birliği'ne tam ve eşit üye olarak katılacaktır" söylemi her iki tarafta da birçok çevrede sürdürülmüştür. İşin başından beri, her iki tarafta da çok kere, esas karar alınmadığı halde alınmış gibi davranma oyunu yeğlenmiştir. Türkiye'deki seçilmiş ve seçilmemiş siyasi kadroların ve seçmen kitlelerinin büyük bir kısmı, Türkiye AB'ye gerçekten katılırsa bunun Türkiye'nin siyasi, kültürel, iktisadi kurumsal matrisini nasıl değiştireceğini, hangi değişikliklere razı olmaları gerektiğini düşünmeden, konuşmadan, tartışmadan, "biz Avrupa bütünleşmesine katılmak istiyoruz" şarkısını söylemiştir. Öte yanda bu zor kararı almadan, konuyu erteleyerek ve sanki böyle bir sorun yokmuş gibi davranarak zaman geçirmek Avrupa'nın Türkiye'nin üyeliğine evet ya da hayır diyecek olan siyasi kadrolarının da işine gelmiştir.

AB Türkiye ilişkileri sahasındaki "gün ola harman ola" havasını değiştiren gelişme, Doğu ve Orta Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki Bolşevik yapının hızla dağılması oldu. Doğu Almanya adeta göz açıp kapayıncaya kadar Batı Almanya'ya katıldı. Avrupa Birliği'nin lider kadroları, tarihin önlerine

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü

getirdiği Doğu Avrupa'yı geri dönüştürülemez bir şekilde Avrupa Bütünleşmesi'ne katma fırsatını kaçırmak istemediler. Avrupa Birliği, iktisadi ve siyasi gelişme düzeyi açısından Türkiye'nin gerisinde olan Romanya ve Bulgaristan'ı da kapsayan hızlı bir Genişleme sürecini başlattı. Bu süreç ise, Türkiye'deki siyasi kadroların önüne "iyi de biz ne olacağız" meselesini kaçamayacakları bir şekilde çıkardı. Türkiye'nin hızla değişken hale gelmekte olan bir dünyada, arada, köşede kalıp ciddi kararsızlıklara sürüklenmesi ihtimali, hem Türk, hem Avrupa hem de Amerikan siyasi karar merkezleri ve kadrolarını ürküttü. Türkiye Sorunu'nda kalıcı çözüm arama ihtiyacı gündeme geldi. Ekim 2004'teki AB Komisyonu'nun Türkiye Raporu, Aralık 2004'te Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'ndeki müzakere ve kararlar, bunun içindir ki bütün dünya'da küresel ölçekli bir ilgi ve heyecan yarattı.

Ne var ki Türkiye'nin tam ve eşit üye olarak Avrupa Birliği'ne üye olup olmayacağı konusunda geriye dönüştürülemez temel kararın hem Türkiye'de hem de Avrupa'da alınmamış olması gerçeği, 2004'teki önemli gelişmelere rağmen, ortadan kalkmadı. 17 Aralık AB zirvesinin Türkiye'ye üyelik müzakerelerinin 2005 Ekiminde başlatılması kararını alması, Türkiye'deki AKP hükümetinin üyeliğin Türkiye'ye getireceği siyasi yükümlülükleri yerine getirmeye kararlı imiş gibi önemli değişiklikler yapmaya başlaması, temel belirsizliği, azalttı. Ama ortadan kaldırmadı.

17 Aralık sonrası Türkiye'sinde sanki esas meseleler çözülmüş ve artık iş teknik koşulların zaman içinde yerine getirilmesine indirgenmiştir gibi görünen bir hava var. Bu hava kısmen, AKP iktidarının iktisadi istikrar konusunda sağladığı başarıların yol açtığı iyimserlikten kaynaklanıyor. Kısmen de Başbakan Erdoğan ve AKP lider kadrosunun kendilerini zor olan meseleleri hızla çözen bir ekip gibi görmeye inanmak ihtiyaçlarından doğmaktadır.

Batı'nın, hem AB'nin hem Amerika'nın önünde uluslararası siyasi ve iktisadi ortamın getirdiği çetin bir gündem var. Türkiye'den adeta bu çetin gündemin çözülmesinden medet uman bir perspektif AB'ye üyelik müzakerelerinin başlatılması açısından Türkiye'nin kısa dönem şansını önemli ölçüde arttırıyor. Türkiye'den belirli bir rolün oynanması bekleniyor. Nüfusu Müslüman ama siyasi kültürü Avrupa bütünleşmesi içinde istikrar kazanmış bir şekilde Batılı olan bir Türkiye, Batı'nın Müslümanlar dünyası ile iyi ilişkiler kurması şansını arttıracığı sanılıyor. İçinde bulunduğumuz konjonktürde, Avrupa'daki Türkiye yanlıları da Türkiye'deki AB yanlıları da Türkiye'nin kendi iç dinamikleri ile AB ile ilişkilerinin dinamiği arasındaki karşılıklı etkileşimde, dış dinamiklere iç dinamikleri peşine takıp sürükleyebilecek bir belirleyicilik atfediyor. Kendini hızla Türkiye'nin zor meselelerini çözebilecek kadro olduğuna inandırmak isteyen AKP lider kadrosu da, İslami değer sistemini Türkiye'de siyasete taşımak misyonları ile Avrupalı bir Türkiye projesinin bayraktarlığını yapmak arasında bir çelişki görmüyor.

Türkiye'de Avrupalı bir Türkiye projesinin bayraktarlığının AKP elinde olması gerçekten de, hızla meydana gelen bir siyasi, iktisadi, kültürel bir liberalleşme mucizesinin ürünü mü? Yoksa bu durum ciddi çelişkiler, sıkıntılar,

zorluklardan kaçmaya yönelik bir yeni yanılısma rüzgânının sonucu mu? Kültürel dönüşümlerin zor meselelerinden yorulduğumuz için mi acaba Türkiye'nin AB'ye üyeliği meselesinin zor gündemini kolay görmeğe başladık?

Ben bu yazımda, Türkiye'de dünyaya birbiriyle uzlaşmaz olmasa bile e-sasta farklı bakış açılarından bakan çevrelerin hepsinin Türkiye'nin biran evvel AB'ye üyeliğinin gerçekleşmesini istemekte uzlaşmaları tespitini düşündürtüklerini irdelemek istiyorum.

Türkiye'de, batılı bir Türkiye projesinin değer matrisini, mesela kadın erkek eşitliğini ve cinselliğe indirgenmemiş laik bir etiği benimseyenler, bu değer matrisinin ancak ve ancak AB üyesi olmuş bir Türkiye'de garanti altına alınabileceğini düşünerek AB üyeliğini istiyorlar. Öte yanda, vahiyyle gelmiş mubah, haram ve günah kategorileri yerine insan aklıyla gerekçelendirilen bir etik ve hukuku ikame etmeye yönelik Jakoben toplum mühendisliği projesini, iç sömürgecilik sayıp reddedenler de, karşısında aciz kaldıkları jakoben sivil asker kurumsal yapıyı AB ile dizginlemek istedikleri için AB üyeliğini istiyorlar. Türkiye'yi arazisi ve ulusu ile 'üniter' devlet olarak muhafaza etmek isteyenler de, Türkiye'deki üniter devleti baskıcı iç sömürgeci gibi görüp etnik grupların ayrılmasına kapı açan bir federasyona dönüştürmenin hayaliyle yaşayanlar da AB üyeliğini istiyorlar.

Türkiye'nin siyasi kültürünün, istikrar kazanmış bir şekilde, Batı'nın ayırt edici değerler matrisine oturup oturmayacağı konusu, hangi Türkiye, kimin Türkiye'si, nasıl bir Türkiye'nin siyasi kültürünün söz konusu olacağı konusu ile iç içedir. Ben bu yazımda, konuşulması siyaseten kibar sayılmayacak konulara dokunmak pahasına, AB'ye üyelik meselesinin gündemindeki bir temel sorunsalı düşünmek ve düşüncelerimi tartışmaya açmak istiyorum. Bu temel sorunsalı, eğer içinde ulusal kimliği konusunda istikrar kazanmış bir uzlaşma bugün için üretilmemiş ise, Türkiye'nin AB'ye üyelik meselesi, çözümler kadar denetlenmesi maharet, basiret, zekâ ve dürüstlük gerektirecek ve Türkiye'yi ateşle sınyacak sıkıntılara da gebedir önermesiyle ifade etmek istiyorum.

1. Bir toplumsal mühendislik projesi olarak Türkiye Cumhuriyeti

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan seksen iki yıl sonra bile bugün hala bitmemiş bir proje gibidir. Mustafa Kemal'in liderliğindeki milliyetçi cumhuriyetçi asker sivil devlet görevlileri kadrosu, Kurtuluş Savaşı'nın verdiği fırsatı belirli bir toplum mühendisliği projesini uygulamak için değerlendirdi. Buna göre Türkiye coğrafyasında yaşayan insanlar, İslamiyet'e referans yapmayan bir Cumhuriyetçi devletin yurttaşlarına dönüştürülecek, bu yurttaşlar Türk milletine mensup olma kimliğini ve böylece Türk milletini oluşturma görevini öğrenecekti. Türkiye Cumhuriyeti, Türk Milleti'nin devleti olacaktı. Proje Mustafa Kemal ve kadrosunun kurduğu devletin projesi haline geldi. Cumhuriyetçi Milliyetçi proje, Lale Devri'nden beri Osmanlı devleti ve dünyasında yaşanan dönüşümün içinden çıktı. Teknoloji, bilimsel bilgi, ekonomi ve askeri güç eksenlerinde ihmal edilemez bir üstünlük ser-

gileyen Avrupa karşısında dağılmamak ve yok olmamak için Avrupa'yı taklit ederek değişmeye çalışma süreçlerinin tarihi ve mantıki sonucuydu. Ama Cumhuriyetçi değişme süreci aynı zamanda, 'imparatorluk' iddiası ve kimliği tamamen bir yana bırakılarak bir ulus devlet oluşturmaya dönüştürüldüğü için yeni idi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan kurtarılabilen Türkiye'de ülke nüfusu Ermenilerin tehciri ve Rumların mübadelesinden sonra artık neredeyse tamamı Müslümanlardan oluşur hale gelmişti. Bu nüfusunun insanlarından, aralarındaki dil, mezhep ve kültür farklarına rağmen, yeni laik Türkiye devletinin milletini, bu anlamda bir Türk milletini oluşturmaları bekleniliyordu. Kurulan yeni devlet, ulusal bütünleşmesi zaman içinde daha önce şu ya da bu şekilde gerçekleşmiş bir Türk milletinin devleti değildi. Oluşacak olan Türk Milleti, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin oluşturacağı millet olacaktı. Devlet hem kronolojik hem de ontolojik olarak önce geliyordu.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İstiklal Mücadelesi mucizesiyle kazandıkları Weber'in kastettiği anlamdaki karizma, bu mucizeye tanık olmuş milyonlarca insanın bu toplum mühendisliği projesine gönül rızası ile katılmasını sağladı. Milyonlarca insan bir Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası için seferber oldu. Ne var ki, 1920'ler ve 1930'larda Türkiye'de yürürlüğe koyulan bu siyasi ve kültürel dönüştürme projesi, kamusal alanda yapılan radikal değişiklikler, ciddi itirazlar, dirençler ve retlerle de karşılaştı.

2. Cumhuriyetçi Projeye karşı koyanlar

Bir kere, Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele başta olmak üzere kurtarıcı paşalar kadrosunun önemli bir kısmı Saltanatın ve Hilafetin kaldırılması kararlarına karşı çıktı. Bu insanlar Mustafa Kemal'le aralarındaki köprüleri attılar. Kurtuluş Savaşı'nı veren insanların küçümsenemeyecek bir kısmı da, yeni rejime karşı açık direniş ortaya koymasalar da, bu paşalar gibi yeni rejime muhalif bir 'anlam dünya'sında yaşamağa başladı.

İkinci olarak Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da yaşayan Kürtlerin önemli bir kısmı yeni rejime açıkça isyan etti. Bu isyan 1925-1938 arasında Cumhuriyetçi rejimi ciddi bir şekilde zorladı ve ancak büyük askeri operasyonlarla bastırılabilirdi.

İçinde Osmanlı merkezi idaresinin varlığının fazla hissedilmediği modernlik öncesi 'aşiretler dünyası'nın bu insanları, yüzlerce yıldır Müslümanların halifesi olan Osmanlı Padişah'ının üst hâkimiyeti altında yaşamışlardı. Ne var ki, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında kıyamet benzeri alt üst olmalar ortamında, bütün Anadolu'nun, bu arada Doğu ve Güney Doğu Anadolu'nun tarihi nüfus yapıları dil ve din eksenlerinde kırıldı. Darmadağın oldu. Ermeniler Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Müslümanları (Türkleri ve Kürtleri) yurtsuzlaştıracak bir Ermeni Devleti kurma projesine kapıldılar. Bunun bedelini ise, binlerce yıllık vatanlarından sürülerek, öldürülerek ödeler. Osmanlı Orta Doğu'su, Sevr'de, haritada cetvelle çizilen sınırlarla,

'milletleri olmayan' yeni ülkelere bölündü. Bu sırada, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgelerinde yaşayan Kürtlerin bir kısmı, hem de Orta Doğu'yu yeniden şekillendirmeğe çalışmakta olan bazı Batılı devletlerin bazı siyasetçileri, bir de bağımsız bir Kürt devleti kurma projesi ile oynamaya başladılar. 1925-1938 arasında Türkiye'de ortaya çıkan Kürt isyanının bir nedeni, 1980'lerden sonraki PKK isyanında da olduğu gibi, uluslararası sahnenin bazı büyük oyuncularının oyunları idi. Ama dini inançlar da, etnik kimlik duyguları da 1925-1938 dönemi isyanlarında rol oynadı. Bazı Kürtler, Saltanatı ve Hilafeti lağvedip "gavur" icadı yeni bir devlet kurmaya çalışanlara karşı koymayı Müslüman olmalarının kaçamayacakları bir şartı gibi gördüler. Şeyh Sait isyanından Dersim ve Ağrı isyanlarına kadar, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ordularına karşı savaşarlarda, bir Kürt devleti kurma ümit ve isteği ile Müslümanlığın gereklerini yerine getirdiğini sanma duyguları iç içe geçmişti.

1925'ten günümüze kadar, Türkiye'deki Cumhuriyetçi rejim, Kürt asıllı uyrukları arasında ortaya çıkan önemli bir benimsenme, sahiplenilme zaafını aşamadı. Cumhuriyetin, Kürtçe konuşan ailelere doğmuş ve kendini Kürt sayan insanlar arasındaki meşruiyet sorununun çözülmesindeki sıkıntı, yukarıda belirttiğim gibi günümüze kadar devam etti. Bunda bazı Kürtlerin Cumhuriyetçi projeyi İslami gerekçelerle reddetmeleri ve/veya bir Kürt ulus devleti kurmayı amaçlayan farklı bir toplum mühendisliği projesini yürütmeğe çalışmaları etkili oldu. Cumhuriyetçiler, Şeyh Sait isyanından itibaren, Türkiye'de yaşayan Kürtlerin kendilerini ana dillerini de kullanarak kendi kültür kimlikleri ile ifade edebilmelerinden korktular. Bunun ulusal bütünlüşmeyi olanaksızlaştıracağı kanaati rejimin Kürtler karşısındaki kültür politikasını tarif etti. Türklüğün, Kürt yerelliğini barındırabilen bir üst kimlik olarak geliştirilememesi de, Cumhuriyetin Türkiye Kürtleri arasındaki meşruiyet sorununun çözülememesinde büyük rol oynadı.

Üçüncü olarak, İslamiyet'e referans yapmayan bir kamusal alan, bir formel hukuk düzeni kurulması, Türkiye'deki Sünni Müslümanlığın okur yazar, düşünür, tartışır, konuşur kesimlerini ciddi bir şekilde rencide etti. Meselâ, Kuran'ın alfabesinin terk edilip Latin alfabesinin alınması, takvim yılının Hicret'e değil Milat'a göre sayılmaya başlanması, hafta tatilinin Cuma'dan Pazar'a alınması ve belki de en önemlisi, kadına, kamusal alanda İslamî haram kurallarına aykırı bir şekilde erkekle eşit statü, yetki, görev ve sorumluluk verilmesi, Cumhuriyetçi Türk Milletini oluşturması beklenen nüfusun küçümsenemeyecek bir kısmının Cumhuriyet'in değerlerini reddetmesine, Cumhuriyetçi projeyi bir iç sömürgecilik zorlaması saymasına, ideolojik olarak bu projeye yabancılaşmasına yol açtı.

Cumhuriyetçi projeye en büyük zaran veren itiraz ise, Cumhuriyetçi projenin asıl sahibi olması gereken kadroların önemli bir kısmının, 1960'larda Marksist 'dünya tasarımı'na ve Sovyet tipi alternatif toplum mühendisliği projesine kayması oldu.

Mustafa Kemal başta olmak üzere İsmet İnönü, Celal Bayar gibi Cumhuriyetçi liderlerin fikri üretimleri, Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı dönemindeki anayasal düzenlemeler, çıkartılan yasalar ve hükümet uygulamaları Cumhuriyetçi projenin temel kaynaklarıdır. Bu temel kaynaklara bakıldığında bu projenin, aksi tarih zemininde öne sürülemez bir şekilde, Marksistlerin kapitalist burjuva demokrasisi dedikleri bir toplumsal düzeni ve uluslararası ilişkiler sistemindeki yeri Batı dünyasında olan bir Türkiye'yi yaratmaya yönelik olduğu görülür. Atatürk Türkiye'si, aksi tarih zemininde iddia edilemez bir şekilde, özel mülkiyete ve girişim serbestliğine dayalı bir iktisadi düzenin birinci iyi olduğu aksiyomuna dayanır. 1929 Dünya Buhranı'nı izleyen süreçler içinde, Türkiye'de ithal ikameci sanayileşmeyi hızlandırmak için devlet mülkiyeti ve işletmeciliğinde fabrikalar ve madencilik tesisleri kurulmuş olması biçimindeki devletçilik tecrübesi, yukandaki önermeyi yanlışlamaz. Sovyetler Yunan İşgali ve İngiliz Emperyalizmine karşı Milli Mücadele'yi desteklemiş, Türkiye Cumhuriyeti Sovyetlerle iyi ilişkiler içinde kurulmuştur. 1930'lu yıllarda, Batı ekonomileri Buhran içinde iken Moskova, yeni Türk rejiminin ithal ikameci devlet sanayi yatırımlarına, kredi ve teknoloji vererek de Ankara rejimine yardımcı olmuştur. Ama Atatürk Türkiye'si, Sovyetlerle dostluğa rağmen, İngiltere, Fransa, Nazi Almanya'sı ve Lozan'ı imzalamamış olan Amerika Birleşik Devletleri ile de iyi ilişkiler kurmuş bir Türkiye'dir.

Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü "muasır medeniyet seviyesi"ni yakalamak Cumhuriyetçi projenin temel hedefidir. Bu hedefteki "muasır medeniyet" ise, tarih zemininde aksi gösterilemeyecek bir şekilde Batı medeniyetidir. Cumhuriyetçi proje, bir "Batılılaşma" projesidir.

Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç yıllarında, Türkiye ile dostluktan vazgeçip, Boğazlar'da denetim ve Kars, Ardahan. Artvin'de toprak istemesi, Ankara'yı, önce Fransa ve İngiltere, sonra ABD ile formel askeri ittifaka, daha sonra NATO üyeliğine yöneltti. Bu sürecin de etkilediği 1946-1950 'demokrasi devrimi' Cumhuriyetçi projenin burjuva ve Batılı özelliklerini başarılı bir şekilde teyit etti.

1950'lerin çok partili Türkiye'si, tarih zemininde aksi kanıtlanamaz bir şekilde, uluslararası dünyadaki yeri Batı dünyası içinde olan özel mülkiyete dayalı kapitalist bir Türkiye idi. Hem iktidar partisi hem muhalefet partisi böyle bir Türkiye üstünde uzlaşmıştı. NATO üyeliği ve 1958'de yeni kurulan Avrupa Ekonomik Topluluklarına yapılan ortaklık başvurusu, Türkiye'nin soğuk savaş yıllarında toplumsal düzeni ve dünya sahnesinde Sovyetler Birliği'nin karşısındaki yeri konusunda yapılmış "eğersiz fakatsız" siyasi tercihin çarpıcı işaretleridir.

Ne var ki bu durum, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra hızla değişmiştir. Türkiye'de, toplumun dindar ve muhafazakâr kesimlerinin dışında kalan, kültürel değişmeci, yeniliklere açık, dünyaya laik Cumhuriyetçi projenin pencerelerinden bakan kesimler arasında yaygın olan 'moda', hızla, Marksistlerin burjuva demokrasisi dedikleri özel mülkiyet hakkını da içeren

değerler matrisine ve emperyalist dedikleri Batı bloğu üyeliğine dayalı bir Türkiye fikrinin aleyhine kaymıştır.

Şevket Süreyya Aydemir, Valâ Nurettin gibi eskiden Sovyetler Birliği denetimindeki Türkiye Komünist Partisi'ne üyesi olmuş entelektüeller ve teknisyen bürokratlar, işin başından beri Cumhuriyet Halk Partisi içinde ya da hizmetinde bulunmuşlardı. 1930'ların başında, Şevket Süreyya Aydemir ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun liderliğinde çıkartılan Kadro dergisinde, yeni rejimi anti-kapitalist anti-emperyalist bir mecraya çekmeye yönelik bir ideoloji üretilmek istenildi. Bu girişim, Atatürk'ün dergiyi kapattırması ve sahibi Yakup Kadri'yi büyükelçi olarak Tiran'a sürmesiyle sonuçlandı. Buna rağmen üçüncü yol maskesi arkasında, esasta Sovyet deneyinden esinlenen bir sosyalist görüş Cumhuriyet Halk Partisi'nde, özellikle Atatürk'ten sonra etkili olmaya başladı.

İsmet İnönü, hem 1930'lardaki başbakanlığı hem 1940'lardaki cumhurbaşkanlığı sırasında, bir zamanlar Türkiye Komünist Partisi üyesi olmuş olanlar dahil, Sovyetler Birliği tecrübesine sempati ile bakan bir 'sol grubu' parti içinde bulundurmaya, Köy Enstitüleri gibi projelerde görevlendirmeyi tercih etti. Bu tercihler, rejimin liderlerinin ideolojik arayışlarından çok, ülkedeki okumuş adam kıtlığı ortamında, İkinci Abdülhamit gibi, bir taşla iki kuş vurup, hem baştaki lidere itaat etmesi koşulu ile her 'okumuş adamı' devlet hizmetinde çalıştırmak hem de okumuşları bu yolla siyaseten zararsız hale getirmek isteğinden kaynaklanıyordu. Cumhuriyet Halk Partisi, lidere, konjonktüre göre grupları birbirine karşı kullanma imkânı veren bir şekilde, içinde solcu ve sağcı kadroları barındıran bir şekilde başladı ve böyle devam etti. Hasan Ali Yücel'e, kırsal kesimde Marksist sınıf çelişkisi vizyonunu kullanmaya dayanan 'solcu' bir öğretmen/köy lideri kadrosu yetiştirme imkânı veren Milli Şef İsmet İnönü, Amerika ile ittifak ve çok partili demokrasiye geçiş döneminde, kolaylıkla, İslami kültür kesiminin saygın isimlerinden ilahiyat kökenli Şemsettin Günaltay'ı başbakan, milliyetçi Reşat Şemsettin Sıralı'ı Milli Eğitim bakanı yapabildi.

İsmet İnönü'nün 27 Mayıs 1960 sonrasındaki CHP başkanlığı ve Başbakanlığı sırasında, CHP'deki kökleri 1930'lara inen 'Sovyet tecrübesinden esinlenen sol kanat', yeniden, 'anti-kapitalist anti-emperyalist' bir üçüncü yol retoriği ile Türkiye'yi Batı dünyası ile askeri, siyasi ve iktisadi ilişkilerden koparmak isteyen güçlü bir fikir ve siyaset hareketini başlattı. 27 Mayıs Anayasası sınıf çelişkisi ve çatışması paradigmasına dayanan siyaseti meşrulaştırdı. Türkiye'de dini ve milliyetçi muhafazakârlığın bittiği yerin solunda kalan kültür ve siyaset alanları, hızla, önemli bir kısmı Sovyetler Birliği'ne ya da Mao'nun Çin'ine insanlığın kurtuluşunun öncüleri olarak bakan 'ihtilalci' Türkiye Marksistlerinin dünya tasarımına kaydılar. Marksizm'in etki alanına kayan kurumların başında üniversiteler geliyordu.

1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de Sovyetler Birliği ya da Çin yanlısı ihtilalci Marksist partiler de kuruldu. Bunların en önemlisi Türkiye İşçi Par-

tisi (TİP) oldu. Sadun Aren ve Behice Boran gibi Stalinist Marksistler, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ı, Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya işgalini kınadı diye, "kişinin devrimciliğinin ölçütü Sovyetler Birliği'ne sadakattir: anti-Sovyetizm karşı devrimciliktir" gerekçesiyle devirdiler. Aren/Boran yönetimindeki TİP'in ortaya koyduğu Sovyetçi Marksist fikriyat ve siyaset, Türkiye'de bu yıllarda toplumsallaşan ve dindar ya da milliyetçi olmayan kuşakları büyük ölçüde etkiledi. Sovyetler Birliği'ni yeteri kadar devrimci bulmayanlar ise Mao'cu, Çinci oldular.

Hem Marksist partiler hem de Doğan Avcıoğlu'nun Yön ve Devrim dergileri etrafındaki hareketi ve Mihri Belli'nin Türk Solu ve Aydınlık dergileri etrafındaki hareketi gibi parti haline dönüşmemiş siyasi hareketler de, CHP içinde olmak üzere, muhafazakârlığın solunda kalan Türkiye'yi büyük ölçüde Cumhuriyetçi projeden kopardı. Avcıoğlu'nun ve Belli'nin çevresindekiler, çok partili siyasi düzenin bir burjuva yutturmacası olduğunu, kapitalizm eksik geliştiği ve güçlü bir işçi sınıfı oluşmadığı Türkiye'de devrimci bir askeri müdahale ile önce anti-emperyalist mücadele verilmesi gerektiğini öne sürdüler. Özellikle Avcıoğlu ve çevresindeki, ünlü üniversite hocalarını da içeren entelektüeller, 1960'lar ve 1970'lerde yapılamamış ama denemiş sol askeri darbenin fikri kışkırtıcılığını yaptılar.

1960'lardaki 'anti-kapitalist anti-emperyalist' fikir, sendikacılık ve siyaset bombardımanı, CHP'nin taşımakta olduğu Cumhuriyetçi Jakoben toplum mühendisliği projesini çok güçlü bir rekabete maruz bıraktı. Adeta ablukaya aldı. İsmet İnönü ve çevresindekiler, sola kayıyor gibi görünen bir Türkiye'de CHP'yi Marksist olmayan bir sosyal demokrat partiye dönüştürmeğe çalıştılar. Ama bu girişimlerinde 'mutlak' olarak başarısız kaldılar. CHP, "toprak ekenin ve su kullananındır", "devrimciliğimizin sınırını halk çizer", duvar'ı deler öteki tarafa geçeriz" diyen Bülent Ecevit ve Rahşan Ecevit'in eline geçti.

1970'lerde Ecevitler'in yönetimi sırasında CHP, Türkiye'deki Batılılaşma projesini, çalışan sınıflara ihanet gibi gören bir dünya tasarımının kontrolüne girdi. Bu tasarım, Türkiye ekonomisindeki kaynak tahsis süreçlerinin piyasa içinde işlemesine yani temel varlık haklarının sahibi olan yurttaşların, tüketiciler, üreticiler ve faktör sahipleri olarak alacakları kararlara dayanmasına, en yumuşak bir ifade ile kuşku ile bakıyordu. Gene bu tasarıma göre, ekonomideki kaynak tahsis süreçlerinin, uluslararası piyasalardaki nispi fiyat sistemlerine duyarlı olarak işlemesi, yani ekonominin mal ve hizmet ve finans piyasalarının dünya piyasalarına açık olması, Türkiye'nin geri kalmışlıktan kurtarılmasını engellemekteydi. Bu tasarıma göre, Avrupa Birliği de içinde olmak üzere Batı, gelişmemiş ya da az gelişmiş toplumların fakirliğinin sorumlusu olan bir uluslararası iktisadi düzenin sömüren ülkeler bloğuydu. Türkiye'nin bu bloktan kopartılması, iktisadi kalkınma şansına sahip olmasının ön koşulu idi.

'Hikmet-i vücudu', 1920'lerde başlatılan toplum mühendisliği projesinin sahipliği ve uygulayıcılığı olan CHP'nin, Batı ve özel mülkiyet haklarına da-

yalı bir piyasa toplumu karşıtlığına kayarak bu projenin muanızı haline gelmesinin belki de en çarpıcı görüntüsü, Bülent ve Raşan Ecevit'lerin yönetimi (!) altında ortaya çıktı: Ecevitler, Komekon üyesi Macaristan'ın 1970'li yıllarda dünya piyasalarına açılmak için yaptığı reformları 'revizyonist yanılı olarak' gören, Brezhnev Sovyetlerini yeterince devrimci bulmadığı için Mao Çin'ini model olarak alan bir akrabalannı, 1976 CHP programı, 1977 seçim kampanyası, 1978 hükümet çalışmalannın başına ve hükümet kurulduğunda Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarlığına getirdiler. Ecevit'lerin yönetimindeki CHP 1977 seçimlerine sınıfsal siyaset retoriğı ve taktikleriyle girdi. 1978 hükümetinin bürokratik yönetim kadrolannın oluşturulmasında Sadun Aren ve Behice Boran'ın TİP'inde örgütlenmiş kadrodan sistemik destek alındı. 1978 ve 1979 CHP iktidarında, Türkiye ekonomisi kötü yönetilmeyi çok aşan bir tecrübe yaşadı. Türkiye'de piyasa ekonomisi, kendi dünya görüşlerine göre Türkiye'yi piyasa ekonomisinden ve Batı emperyalizminden kurtarmak isteyen bir kadronun, beceriksizliğı değil, kötü niyeti, ya da daha yumuşak ifade edilirse, kafa karışıklığı ile çökertildi.

Bülent Ecevit'in hem 1974'te hem de 1978'deki başbakanlığı sırasında Avrupa Birliğı ile ilişkileri dondurması, Yunanistan'ın 1980'de tam üyeliğıyle biten süreç karşısında, Türkiye'nin kayıtsız kalması, paralel bir üyelik sürecini başlatmaması, Türkiye AB ilişkilerindeki en önemli fırsatı kaçırmaları, Ecevitlerin simgesi oldukları bir anti-kapitalist anti-emperyalist mücadele tasarınının doğal sonucuydu. Ecevitler, eğitimleri misyoner bir Amerikan lisesindeki tecrübelerinden ibaret olsa da, belki de, psiko-analitik bir nedensellikten bundan ötürü, paradoksal bir şekilde Amerikan ve Batı karşıtlığının bayraktarlığını yaptılar, Cumhuriyetçi projeyi adeta çökerten bir tahripkârlıkla.

1920'lerde başlatılan toplum mühendisliğı projesi, o dönemdeki kurtarıcı liderler ve tek parti diktatörlüğü pratiğine rağmen, Türkiye'de insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkesine, piyasa ekonomisine, çok partili demokrasiye, insanlık tarihinin birikimli evrensel sanat, bilim ve kültür mirasına açıklığa, bu mirasa evrensel değerlerde bilim, sanat ve kültür varlıkları üretmekle katılma iddiasına dayalı bir ulusal varlık oluşturmayı hedefliyordu. Bu proje, bu anlamda Batılılaşma projesi idi. 1960'lardan sonra CHP'nin anti-kapitalist ve Batı karşıtı bir dünya tasarımı içinde siyaset yapılan bir parti haline gelmesi, 1920'lerde başlatılan toplum mühendisliğı projesini, Türkiye'deki siyaset sahnesinde, şizofrenik bir zihinsel, ruhi bölünmüşlük ortamına itti. Şöyle ki, meselâ kadın hakları, laiklik, cinsellik konularında, meselâ edebiyat, sinema, plastik sanatlarda dini ya da milliyetçi sansürün reddi konusunda Batı uygarlık alanından kaynaklanan değerleri benimseyen, bu değerler için kavga eden insanlar, aynı anda, iktisadi düzen ve uluslararası ilişkiler konularında uç bir Batı karşıtlığı için savaşır hale geldiler. Türkiye'de Batılılaşma projesine, özel hayatlarını Batılı gibi yaşayan ama Marksizm'e kayan Türkler ihanet etti. Bugün, Türkiye'nin AB üyeliğı bayrağının, CHP'nin değil, Batılılaşma projesine tarihi yanılı gibi bakan İslamî itirazcılık geleneğı

içinden çıkan insanların kurduğu bir partinin elinde olması, bir ironi olmasının ötesinde, bu ihanetin çarpıcı bir anıtını oluşturmaktadır.

3. Cumhuriyetçi projenin bugünkü durumu

Türkiye Cumhuriyeti bugün başat olarak hangi dünya tasarımına dayanmaktadır? Hem bütünleşmiş bir Türk milletinin hem de kamusal alanın kurucu ögesi ve aktörü olarak, cinsiyeti, ırkı, dili, dini, mezhebî, cinsel tercihi, siyasi inancı ne olursa olsun, yasalar önünde eşit bir konumda mülkiyet ve girişim hakları dahil evrensel insan haklarına sahip birey yurttaşları gören bir siyasi kültüre mi dayanmaktadır? Türk devleti, böyle bir siyasi kültür temellerinin üstündeki rıza birliğini (consensus) üretmiş bir Türk Milleti'nin devleti olarak mı Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerine başlayacaktır? Bir hukuki ve siyasi kurumlar matrisi olarak Avrupa Birliğinin dayandığı değerler, böyle bir siyasi kültürün değerleridir. Avrupa Birliği'nin üyesi olan birçok ülke, bu değerler etrafında oluşmuş rıza birliğine dayanan kararlı bir ulusal birliğe sahiptir. Kuzey İrlanda, İspanya'da Bask bölgesi gibi sorunlu alanlardaki aykırı örnekler parantez içine alınırsa, Avrupa Birliği, bu değerler etrafında uzlaşmış ve bütünleşik ulusal kimlikleri paylaşan mesela Hollandalılar, İsveçliler, Polonyalılar, Almanlar, Fransızlar, Avusturyalıların oluşturduğu ulusların birliğidir.

Türkiye'de, bu değerler etrafında bir ulusal rıza birliği var mıdır? Türkiye'de ulusal birlik kararlı mıdır?

Türkiye'de toplumsal bütünlüğü belirleyen kimlik özelliklerinin ve kamusal alanın temel kuruluş ve işleyiş ilkelerinin neler olduğu üstünde kararlı bir rıza birliğinin oluştuğunu ve yerleştiğini söylemek zordur. Türkiye'nin AB ile üyelik müzakerelerinin başan ile sonuçlanması ise, en iyimser hesapla on yıl sürebilecek bir süre içinde ülkede bu temel konularda rıza birliğinin sağlanmasını gerektirmektedir.

Bu rıza birliği, Türkiye'de yaşayan yurttaş / seçmenlerin önemli bir çoğunluğunun, aralarındaki etnik köken, din ve dindarlık, mezhep, siyasi görüş ve benzeri farklara rağmen, Türkiye'yi, özgür iradeleri ile bir arada yaşamak isteyenlerin oluşturduğu bir kültürel bütünlüğün ülkesi kılan bir şekilde, ortak bir kimlik etrafında birleşmiş olmaları anlamına gelir. Bu koşulun kararlı bir şekilde yerine getirilmesi ise, böyle bir ulusal bütünleşmeyi üretmeyi siyasetin temel meselesi sayan siyasi hareketlerin, siyasi partilerin varlığını gerektirmektedir.

Tamamlanamamış ulusal bütünlük projesinin iki ekseninde çatlama riski hala sürmektedir. Bu eksenlerden biri, bir ortak kültürel kimliği reddeden ayrımcı Kürtçülüktür. İkincisi, kadın erkek eşitliği ve dini gerekçelerle sansür edilmeden serbestçe sanat, bilim, felsefe üretilebilmesi gibi meseleleri, "gavur icadı" dinden çıkarıcı sapıklık sayan bir dinciliğin Türkiye'deki kamusal alanı Müslümanlaştırma projesidir.

Üçüncü olarak, Türkiye'de Cumhuriyetçi toplum mühendisliği projesinin günümüzdeki mirasçıları olmak durumunda olan siyaset çevrelerinin Mark-

sist dünya görüşünün etkisine girmiş olması da, evrensel insan haklarına riayet aksiyomuna dayanan, dünyaya açık bir ulusal bütünleşme siyasetinin üretilmesini zaafa uğratmaktadır. 'Kemalizm', önemli ölçüde, Mao'yu en büyük Kemalist sayan bir zihniyetin 'sahiplendiği bir terim, etiket haline gelmiştir. Mustafa Kemal'in, Cumhuriyetçi projeye devlet görevlileri kadrolarını aşan bir toplumsal destek zemini sağlamak için kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi de, arka yüzünde Batı karşıtlığı olan Marksist sınıf çatışması paradigmasından etkilenmiştir. Bu paradigma CHP'nin seçim sandığından çıkarabildiği siyaseti kısırlaştırmış, bu parti güvenilirliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Alevilik ve Kürtlüğe, yerleşik düzene karşı kullanılabilecek sınıf benzeri toplumsal olgular gibi yaklaşmak, zaman zaman CHP'de yapılan siyasete de yansımıştır. Bu da kendilerini Alevilik ve Kürtlüğün dışında algılayanların oluşturduğu büyük çoğunluğu ürkütmüştür. Kamu mülkiyeti ve işletmeciliğine dayalı, memurlar eliyle idare edilen bir ekonomi modeli, CHP'de Deniz Baykal'ın çevresinde bile hala ilerencilik sanılmaktadır. Biraz değiştiğinde, altında sınıf çatışması ve Marksist devrim fikri yatan bir kafa karışıklığının ve bunun yol açtığı siyasi beceriksizliğin kemikleştiği, içerde huzuru dışarıda Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinin doğru yönetilmesini tehdit eden bir parti imajı CHP'ye adeta yapışmıştır. CHP'nin, "yurtta ve dünyada barış"çılığın, içeride huzur ve güveni sağlamanın, dışarıda evrensel fırsatları akıllı bir şekilde kullanarak Türkiye'nin küresel etkililiğini arttırmanın partisi olarak algılanmaktan çıkması CHP'nin trajedisidir. Kemalist toplumsal mühendislik projesinin de trajedisidir.

4. Ulusallık meselesi

Bir ülkeyi tarif eden haliyle ulusallık, farklı dil, din ve mezhep 'cemaatleri'ne mensup insanların, ortak bir değerler sistemi ve kimlik olmaksızın, aynı coğrafyayı ve iktisadi alanı kullanması ile sınırlı bir toplamsallığı (aggregation) aşar. Birçok ülke, farklı din ve dil gruplarının birlikteliğini barındırır. Bu farklılığın birlikteliği İsviçre, Belçika, Kanada gibi ülkelerde dil ve/veya din ayrımını formelleştiren federal siyasi çözümler üstünde taşınır. Ama eğer bu birliktelik mesela İsviçre'de olduğu gibi kararlık kazanmışsa, bu kararlılık Almanca, Fransızca, İtalyanca konuşan, ya da Katolik veya Kalvinist olan İsviçrelilerin, aralarında, onları Almanya ve Avusturya'da Almanca konuşanlardan, Fransa'da Fransızca konuşanlardan, başka ülkelerdeki Katolik ya da Protestanlardan farklı kılan bir ortak kimliğe sahip olmalarından kaynaklanır. Onları ana dil ya da mezhep farklarına rağmen, İsviçreli kılan şey belirli bir coğrafyada komşu gibi yaşamayı aşar. Ortak bir ulusal kimliği içerir. Fransızca konuşan İsviçrelilerin İsviçre'den ayrılp Fransa ile birleşmek gibi bir projeleri yoktur. Bunun için İsviçre'nin ulusal birliği kararlıdır. Ulusal bütünleşmenin tarihi nedenlerle çok daha eksik kalmış olduğu, ülkenin uluslararası müdahalelerle dışarıdan oluşturulduğu bazı çok dilli, çok dinli ülkelerde, mesela Kanada ya da dağılan Yugoslavya ya da Çekoslovakya'da, ulusal bütünlük kararsızdır. Ülke ve ulus gibi görünen toplumsal bütünlük parçalanabilir. Yugoslavya'da, Çekoslovakya'da olduğu gibi.

5. Türkiye, Türklük, Kürtlük ve Türkiye'nin AB'ye üyeliği

Türkiye'nin AB'ye üyelik meselesinin gelecekteki serüvenin taşıdığı gizli sıkıntı, Türkiye'de özellikle ana dili Kürtçe olan kardeşlerimizin bazılarının dile getirdiği, Türk Milletini oluşturmaya yönelik Cumhuriyetçi projeye yönelik esastaki itirazdan kaynaklanmaktadır. Bu itiraz sıkıntı yaratmaktadır. Çünkü, Türkiye'de kendini Kürt asıllı saymayan ve rahatlıkla "ben hem Türkiyeliyim hem de Türküm" diyebilenlerin oluşturduğu büyük çoğunluk ile, Türkiye'yi bir Türk ulusunun ülkesi gibi görmeyi reddeden bazı Kürt asıllı yurttaşlarımız arasında, Türkiye'nin nasıl bir ülke olduğu konusunda ciddi bir fark vardır. Eğer, Türkiye'nin AB'ye üye olmasını istemek, üyeliği, Türkiye'deki siyasi, hukuki durumu, Türkiye'nin bir 'Türk ulusu'nun ülkesi olması aksiyomuna dayalı olmaktan çıkartıp, mesela bir federal yapıya dönüştürmeye imkân sağlayacak fırsat gibi görmekten kaynaklanıyorsa, üyeliğe yönelik süreçler içinde ciddi krizlerle karşılaşılması ihtimali bir hayli yüksektir.

Türkiye'de Türk olmak ne demektir?

Türkiye'de Türk olmak, tarih içinde çok gerilere giden etnik bir soya mensup olmak değildir. Bunu aşar. Bugün Türkiye'de yaşayan ve sıkıntısız bir şekilde Türküm diyebilenlerin önemli bir kısmı, geçmişte, Kürtçe dahil birçok farklı ana dili konuşmakta olan farklı etnik köklere sahip insanların çocukları, torunlarıdır. Türkiye'de milyonlarca Boşnak asıllı, Arnavut asıllı, Pomak asıllı, Çerkez asıllı, Gürcü asıllı, Ermeni asıllı, Helen asıllı, Arap asıllı, Kürt asıllı Türk vardır. Milyonlarca insanın soy kütüğü, farklı etnik gruplara mensup insanlar arasındaki evliliklerle örülüdür. Türkiye Türklüğü kan temelli değildir. Bir Türk etnik kökenine indirgenemez. Türkiye Türklüğü, bir ırkın değil, ortak bir tarihin ve Türkçe ile taşınmış bir üst kültürün mirasçısı olmanın belirlediği kültürel bir kimliktir.

İnsanlar kendilerini zaman içinde gerilere giden ve etnisiteye indirgenemeyecek bazı kimliklerin ve kültür miraslarının sahibi olarak da algırlar. Mesela Mimar Sinan Kayseri'nin bir Rum köyünden devşirilmiştir. Ama bugün Edirne'de Selimiye Camiine bakan bir Türk, o eseri kendinin de ait olduğu bir uygarlık geleneğinin baş eseri olarak görür. Bütün dünya açısından bakıldığında Selimiye Türk mimarisinin baş eseridir. Mimar Sinan'ın Rum Ortodoks asıllı bir devşirme olması bu algılama gerçekliğini değiştirmez. Şemsettin Sami Arnavut kökenlidir. Liseyi Yanya'daki Rum okulunda okumuştur. Ama yazdığı *Kamus-i Türkî* onu Türkçenin büyük ustası yapar. Arnavutçanın değil. Yazdıkları Arnavutluk'ta değil Türkiye'deki okullarda okutulur. Tatyos Efendi, Rum kökenlidir. Ama besteleri onu Türkiye'de de Yunanistan'da da tarihe Osmanlı Türk müzik geleneğinin dehası olarak yerleştirmiştir. Ziya Gökalp, kısmen Kürt asıllıdır. Ama *Türkçülüğün Esasları* kitabı, Cumhuriyetçi Türk Ulusu oluşturma projesinin fikir kaynaklarının başında gelir.

Türklerin Anadolu'ya gelmesini izleyen yüzyıllar içinde, önce Selçuklu sonra Osmanlı sarayları ve devlet kurum ve kuruluşları etrafında oluşan bir 'üst kültür' Anadolu'nun ve Balkanların belirli bölgelerinin en etkili üst kül-

türü olmuştur. Buralarda yaşayan ve farklı etnik kökenlere mensup Müslümanların da, Helence, Bulgarca, Sırpça, Boşnakça, Pomakça, Arnavutça konuşan Hıristiyanların da okuyup yazan, ticaret ve zanaatla uğraşan, şehirlerde yaşayan, devlet kadrolarında olan ya da devlet kadrolarındaki insanların işlerini görenlerinin üst kültürü, Türkçe ile taşınmış Selçuklu, Osmanlı üst kültürüydü. Helen ve Ermeni kiliselerinde, Yahudi havralarında yapılan ibadetteki müzik ile Mevlevi tekkelerinde, camilerde yapılan müzik aynı üst kültür geleneğinden kaynaklanıyordu. Bunun için adeta özdeşleşmişti. Türkçe, hem idare, hem ticaret, hem kültür hayatında ortak dil, **lingua franca** idi.

Bu olgusal bir gerçekliktir. Öyle ki meselâ bugünkü Bulgaristan'ın iktisadi ya da kültürel tarihi, izleri Osmanlı Türkçesi ile kaydedildiği için Türkçe kullanılmadan yapılamaz. Van'ın tarihi de, Urfa'nın tarihi de, Diyarbakır'ın tarihi de, başka dillerle kaydedilmiş izlerin varlığı ve önemine rağmen, Türkçe ile kaydedilmiş izler kritik önem taşıdığı için, Türkçe ile taşınmış bir üst kültürün tarihidir.

Selçuklu ve Osmanlı tarihindeki üst kültürün, hem içerden hem dışardan bakıldığında Türkçe ile taşınmakta olan bir Türk üst kültürü olarak algılanmasına yol açan gelişmelerin en önemlisi, farklı ana dillere sahip mahalli kültürlerdeki insanların, ailelerin, aşiretlerin, boyların önemli bir kısmının Müslümanlaşması olmuştur. Balkanlarda ve Kafkaslarda Müslümanlaşan nüfusların özellikle okur yazar seçkinlerinin önemli bir kısmı, Müslümanlığı, Bektaşilik, Kadirilik gibi, Arapça ve Farsçadan çok Türkçe ile de taşınmış ve mahalliliği aşma anlamında emperyal olan tarikatların, cemaatlerin içinde öğrenmişlerdir.

Osmanlı devleti Balkanlar ve Kafkaslardaki hâkimiyetini kaybettiğinde, buralardaki Müslümanlaşmış nüfusların önemli bir kısmı, korunmak için, geride kalan Osmanlı topraklarına, sonunda da İstanbul ve Anadolu'ya sığındılar. Osmanlı hâkimiyetinin korumasına sığınmak üzere eski topraklarından kalkıp gelen insanlar, milliyetçilik öncesi dünyada içine doğmuş oldukları ana dil ve mahalli kültürlere sahiptiler. Ama bunlar milliyetçilik sonrası dünyada, Osmanlı Türkçesi ve Müslümanlığı ile taşınan bir üst kültürün kişiye, aileye verdiği kimliği kolaylıkla benimsediler. Bu anlamda Türkleştiler. Bugün, yeni post-modern eski Marksist entelektüelleri bir kenara koyarsak, Türkiye yaşayan ve bazı büyük anneleri, büyük babalarının Çerkez, ya da Arnavut, ya da Rum, ya da Boşnak olduğunu bilen insanlar arasında, Türk kimliğinden sıyrılmak isteyenlere, kendilerini Çerkez, Arnavut, Helen ya da Boşnak milliyetçiliğinin neferi gibi hissedenlere rastlanılmaması önemlidir. Bu durum, Selçuklu-Osmanlı Türkiye'sinin tarihinin özgüllüğünden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu, kendini bir saf Türk ırkından gelen insan gibi algılamamakta, ama buna rağmen Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin taşıdığı tarihin ve üst kültürün mirasçısı olarak Türklüğü benimsemektedir. Bu insanlar da, kim, ne zaman nerede yaşamış hangi dil grubunu konuşmakta olan insanların genlerinin yüzde kaç

oranında mirasçısıdır gibi bir soruyu gündeme getirmeyecek bir şekilde, Türkiye ülkesinin tamamını kendi ülkeleri olarak görmektedir. Türklüğü, Türkiye'yi böyle algılayan büyük çoğunluğun içinde, büyük anne ve büyük babalannın hepsi ya da bir kısmı Kürt olan milyonlarca Türk de vardır.

Bu da olgusal bir gerçekliktir. Mesela Urfa'da Kürtçe konuşan bir aileye doğmuş, eğitim hayatını Ankara'da mesela Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde siyaset bilimi okuyarak bitirmiş bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, Edirne'de Selimiye, Bursa'da Muradiye, İstanbul'da Süleymaniye'yi gezerken, ulusal kimliğini düşündüğünde, kendisi ile bu eserler arasındaki ilişki konusunda ne hissedecektir? Elbette ki baktığı eserlerden ve okuduğu tarihten etkilenecektir. Etkilenir. Ulusallık bir aşiret kültürüne indirgenemez. Aşiret kültürlerinin Mimar Sinanları, Selimiye'leri yoktur. Ulusallığı aşirete ait olmakla karıştırmayan her düşünen insan, bunun niye böyle olduğunu anlar.

Türkiye'de biri Türkçe olan iki resmi dilli ve ayrılma hakkını tanıyan federal bir devlet isteyen Şerafettin Elçi'nin¹ ve onun gibi düşünenlerin anlamadıkları budur. Edirne, Selimiye, Bursa, Muradiye, İstanbul, Süleymaniye, Mimar Sinan, Levnî, Şeyhülislam Ebussuud, Tatyos Efendi, Nikoğas Ağa, Nedim, Baki, Nefi ve bir üst kültür geleneğinin zaman içinde akan örgüsünü oluşturan binlerce kültür ögesi, Şerafettin Elçi'ye ne ifade etmektedir? Şerafettin Elçi, eğer bir aşiret ırkçılığı sınırları içinde kalan bir kimlik uğruna bu öğeleri reddederse, reddettiği bu Osmanlı-Türk üst kültür geleneğinin yerine ikame edebileceği ve aidiyet bağıyla bağlı olduğu bir başka üst kültür, uygarlık geleneği var mıdır? Varsa nedir?

Bu olgusal bir meseledir ve bir ana dili konuşan insanlar arasındaki genetik bağlar meselesine indirgenemez. Söz konusu olan aidiyet bağları, kan bağı, gen bağı, ırk bağı türünden değildir. Söz konusu olan aidiyet bağları bir üst kültürle ilişkili bağlardır. Böyle bir üst kültürün varlığı ya da yokluğu yaşanmış tarihin belirlediği bir konudur. Varsa vardır. Yoksa yoktur. Varsa bu üst kültür her ne ise odur. Kimsenin olan bir geleneği yok varsayması olmayan bir geleneği var kılmaz. Türkiye, isteseler de istemeseler de belirli bir üst kültür geleneğinin devamlılık ekseninde yaşamakta olan bugünkü insanların etnik, genetik kökenleri, soy kütüklerinden çok, üstünde yaşanmış ve yaşanmakta olan uygarlık geleneğinin tarif ettiği bir ülkedir.

Kararlılık kazanmış ülkeler, birer hukuk alanı, birer devlet, birer bütünleşmiş kültür bölgesidir. Böyle olduğu içindir ki, her isteyen ilkokuldan üniversiteye kadar çocuğunu istediği dilde okutabildiği, herkesin istediği hukukta evlendiği, istediği hukukta boşandığı, istediği hukukta ticaret sözleşmesi yaptığı, 'iş fuarları', 'hava alanları', 'limanlar', 'tren istasyonları' değildir. Olamaz. Bazı eski Marksist yeni post-modernist entelektüel arkadaşlarımız arasında moda olan ve dil, din, mezhep, ırk cemaatlerinin kurabileceği ve kararlı bir şekilde yaşatabileceği sanılan çok kültürlü bir kamusal

¹ Neşe Düzel'in Şerafettin Elçi ile yaptığı, "Türkiye'de iki resmi dil olmalı" başlıklı ve 14 Şubat 2005 tarihli Radikal gazetesinin 6. sayfasında yayınlanan Röportaj.

alan projesi, sınıfsız toplum gibi fantastik bir projedir. Tarihi temeli ve mantığı tutarlılığı zayıftır. Yok denecek kadar zayıftır.

Bütünleştirici bir asgari üst kimliği üretemeyen, koruyamayan, barındıramayan, aksine olgusal olarak var olduğu kadarı ile her ne ise o belirli bir üst kültür geleneğini dağıtan bir karmaşanın yaygınlaştığı ülkeler, dağılır, parçalanır. Huntington'a, "Amerika böyle giderse, çok yakın gelecekte ulusal bütünlüğünü koruyamaz. Krize girer ve dağılır. Çünkü, İngilizce öğrenmeyi reddeden, bir ortak Amerikan üst kültürünün değerlerini reddeden Hispanik asıllı yeni ABD vatandaşları seçmen çoğunluğu oluşturduklarında, bizim bugün Amerika adını verdiğimiz her ne ise o şey biter"² dedirten, bu doğru gözlem, tespit ve analizdir.

'Türkiye', 'ülke', 'Türklük', 'Kürtlük', 'ulus', 'devlet', 'hukuk', 'kamusal alan', 'bütünlük' gibi meseleler, insan hakları meseleleri, elbette ki iç içedir. İnsanlar evrensel insan haklarını belirli kimlikler, belirli aidiyetler ile taşırlar. **İnsan haklarının korunması** ve geliştirilmesi, iyi ve **kararlı bir siyasi, hukuki düzene sahip ülkeleri gerektirir**. Bir ülkenin siyasi, hukuki düzeni ise, sadece ve sadece insan hakları meselesine indirgenemez. Ülkeler, ortak bir tarihi ve kültürel kimliği, ayırt edici aidiyetleri paylaşan insanların bütünsellikleridir. Bir ülkeyi başka ülke değil de 'o' ülke yapan tarihi ve kültürel ortak kimlik ve aidiyetin korunması talebi de, bunu talep edenler açısından, insan haklarına riayetın sağlanması gibi meşru bir siyasi mesele, siyasi talep, siyasi haktır. İnsan haklarını koruma programı ile bir ülkeyi dağıtma programı eğer birbirine karıştırılırsa, bundan sadece o ülkeyi koruma programı zarar görmez. İnsan haklarını koruma programı da zarar görür. Ortak kimlik ve aidiyetin yeniden üretilmesi ile insan haklarına riayetın sağlanmasının birlikte gerçekleştirilmesi, 'o' ülkede rıza birliğine dayalı bir ortak kimliğin benimsenmiş olduğu ortamlarda mümkündür. Bu ortamın sağlanmadığı yerlerde, evrensel insan haklarına riayeti sağlamak kaygısı ile o ülkeyi 'o' ülke yapan ortak kimlik ve aidiyetin sürdürülmesi kaygısı arasında çatışma, bir 'trade off', birinin ötekini tehdit etmesi durumu ortaya çıkar.

Bugün, aralarındaki din, mezhep, dil farklarına rağmen, bir ortak üst kimliği paylaşmadan, o ülkenin yasaları önünde eşit kültürlerin bir kolajı olan ve siyasal varlığı kararlılık kazanmış bir ülke yoktur. Almanya sonuç olarak Almanların vatanıdır. Fransa sonuç olarak Fransızların vatanıdır. Almanya'da Alman olmayan Almanya vatandaşlarının, Fransa'da Fransız olmayan Fransa vatandaşlarının sayısındaki artış ve bunların Almanya ya da Fransa vatandaşı olmayı Alman ya da Fransız olmayı reddederek sürdürmek istemeleri, çok ciddi siyasi ve kültürel sorunlara yol açmıştır. Kimlik ve aidiyet meselesi, bütün dünyanın gündemine en önemli meselelerden biri olarak oturmuştur. Mesela Hollanda'daki Faslılar, Hollanda'da Hollandaca öğrenip Hollandalıların değerlerini içselleştirip yaşamayı, onları Hollandalı

² Huntington, S. P (2004) Who are we? America's great debate (London: Free Pres).

olmak uğruna Müslümanlıklarından vazgeçmeye zorlayan bir süreç gibi hissetmenin paniğini yaşarken, Hollandalılar da insan haklarına duyarlı olduklarını kanıtlamak uğruna ülkelerini Faslılara devretmenin paniğini yaşamaktadırlar. Bu reel, önemli, çözülmesi zor, çelişkileri, tutarsızlıkları üreten bir sorundur. Eski Marksist yeni post-modernist entelektüellerin fantastik projeleri, ütopyaları ile aşılamaz.

Ortak değerleri yeniden üretilemeyen ülkelerdeki çoğulculuk, çoğulculuk olmaktan çıkar. Çoğulculuğun kendinin bir ortak değer olması, farkların altında barındığı ve çoğulculukla bağdaşan bir üst değerler sisteminin varlığını gerektirir. Çoğulculuğu barındıran bir ortak kimliğin yokluğunda ise, çoğulculuk, çoğulculuğun üretilmesini olanaksızlaştıran bir sürekli savaş halini, 'doğa hali'ni getirir. Toplum halinin, bir siyasal toplumun doğuşunu sağlamaz, olanaksızlaştırır.

Türkiye'de siyasal toplumu oluşturan insanların büyük çoğunluğu, ülkenin tamamını, kendini Türkçe ile taşınmış bir tarih ve üst kültürün insanı olarak algılayanlara ait, 'müşterek olarak' değil 'iştirak halinde' ait bütünleşik bir vatan gibi görüyor olabilir. Bu taktirde, bu bütünlüğü reddeden bir alt grubun, "ülkenin şu bölgesinde çoğunluğum ve bu nedenle o bölgenin sahibi benim" iddiası ile ortaya çıkması, çoğunluğun ülkenin tamamına bakışını değiştirmeğe yetmez. Çok ciddi bir uzlaşmazlığa yol açar.

Türkiye'nin tarihinin özgüllükleri dikkate alındığında, iki dilli bir Federal Türkiye fikrinin, kendini Türk olarak algılayan büyük çoğunluğa kabul ettirilmesinin koşullarının barış içinde gerçekleştirildiği bir senaryoyu öngörmek zordur. Türkiye'deki siyasi toplumun büyük çoğunluğunun, Türkiye'yi kendisini ortak bir tarih ve Türkçe ile taşınmış bir üst kültürü benimseyen insan olarak Türk sayanların ülkesi olarak görmekten vazgeçeceklerini varsaymak gerçek-üstücü bir varsayımdır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğini, büyük çoğunluğu, bugünkü Türkiye, ülke, Türklük algılamalarını ve kabullerini terk etmeye zorlamanın manivelası gibi kullanmak isteği sonuç vermez. Geri teper. Türkiye'nin evrensel insan haklarına riayet ilkesinin yerleşik olduğu bir demokrasiye dönüştürme projesini sıkıntıya sokar. Türkiye'nin, mesela Valonlar ile Flamanların federal bir yapı içinde oluşturdukları Belçika benzeri, Türkler ile Kürtlerin oluşturdukları, iki dilli, içinde bir de Kürdistan'ı bulunan bir Federal Türkiye'ye dönüştürülmesi pahasına gerçekleşecek bir Avrupa Birliği üyeliği, içerde ve dışarda birilerinin gönlünde yatan proje olabilir. Ama bu proje, Türkiye'de yaşayan ve kendini rahatlıkla Türk olarak tanıyan ve tanıtan büyük çoğunluğun satın alacağı bir mal değildir.

Elbette ki hiç kimsenin, içine doğduğu ana dili ve mahalli kültürü kullanmak ve geliştirmek hakkı engellenemez. Kişinin kendini ana dili, baba dili, ya da sonradan öğrendiği her hangi bir dille ifade etmesi meselesi, bir evrensel insan hakkı meselesidir. Her siyasal toplumda, insanların bu haklarına riayetini sağlanmasını talep etmek, evrensel insan haklarına riayetini temel siyasi değerlerin başında geldiğine inananlarımız açısından bir mezi-

yet değil bir görevdir. Doğru olan, her siyasi toplumun, her kamusal alanın evrensel insan haklarına riayet terbiyesinin o toplumun, o kamusal alanın temel köşe taşlarından biri olarak kabul edilmiş olmasıdır. Ama bir ülkeyi bir coğrafya alanı olmaktan çıkarıp bir ülke, 'o' ülke yapan, bir ulusal kültürü, herhangi bir cemaatler, aşıretler destesi olmaktan çıkarıp bir ulusal kültür, 'o' ulusal kültür yapan birleştirici, bütünleştirici, ortak değerlerin üretilmesinin koşullarını korumak isteği de meşru bir istektir. Van'da Kürtçe konuşulan bir aileye doğan biri Muğla'yı ya da İstanbul'u ölünceye kadar yaşamak üzere yerleşebileceği ve hukuki, siyasi aidiyeti açısından ülkesinin Van'dan farkı olmayan bir bölgesi gibi görebilmeli, Muğla'da guven ve refah içinde yaşaması engellenmemelidir önermesi doğrudur. Ama bu önerme doğru ise, Muğla'da Türkçe konuşulan bir aileye doğan birinin de, Van'ı, ölünceye kadar yaşamak üzere yerleşebileceği ve ülkesinin hukuki, siyasi aidiyet açısından Muğla veya İstanbul'dan farkı olmayan bir bölgesi gibi görebilmesi, guven ve refah içinde Van'da yaşaması engellenmemelidir önermesi de doğrudur. Bunun içindir ki, "iyi" ve "kararlı" siyasi toplumlar, kamusal alanlara, her aşırete, her dile, nerede yaşıyorlarsa orada kendi siyasi toplumlarını, kendi kamusal alanlarını kurma izni verilerek yaklaşılamaz. "iyi" ve "kararlı" bir siyasi toplumun nasıl kurulacağı meselesinin önündeki en büyük engel, "teki"ni dışlanılması gereken adeta insan dışı yabancı gibi gören dar kafalılıktır. Ulusallık meselesi dar kafalılığa dönüşebilir. Birçok durumda dönüşmüştür. Türkiye'de de kimi ulusalcıların zihninde dönüşmüştür. Ama aşıretiliği aşamamış bir zihnin de dar kafalılıktan çıkamama riski vardır ve bir hayli yüksektir.

Türkiye'de süren temel uzlaşmazlıkların ikincisi 'din' ile 'kültür' arasındaki ilişki zemininde yaşanmaktadır.

Türkiye'de nüfusun nerede ise tamamı Müslüman ailelere doğmuş ve Müslümanlığı kendi kimliğinin belirleyici özelliklerinden biri olarak görerek yaşayan insanlardan oluşmaktadır. Değer anketlerine göre, Türkiye dünyanın nüfusu en dindar ülkelerinden biridir. Ama insanların Müslüman olmak ne demektir sorusuna, verdikleri cevaplar arasında Türkiye'de ciddi farklar, mesafeler vardır.

Türkiye'de yaşayan Müslümanların bir kısmı, niversite eğitimi almış, daha geen olanların, metropollerde ve büyük şehirlerde yaşayanların daha büyük bir kısmı, Müslüman olmak ile, kadının kamusal alanda başının açık olması, hukuk önünde erkekle eşit olması, ağır ceza mahkemesinde savcı, avukat ya da hkim olması, halka açık bir plajda mayoyla denize girmesi, evlilik öncesinde cinselliğini yaşaması arasında hiçbir çelişki görmeyen kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Değer araştırmaları Türkiye'de yaşayan Müslümanların önemli bir kısmının Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kültür devrimini içselleştirdiklerini işaret etmektedir. Bir insanın, özellikle bir kadının, "ben hem Türküm, hem Müslüman'ım, hem Atatürk'ün gerçekleştirdiği kültür devrimine bağlıyım. Hem namaz kılar, oruç tutarım hem başı açık gezer, plajda denize mayoyla girerim. Bedenim üstündeki haklarım er-

kek kardeşim ya da babam ya da kocamın erkek olarak bedenleri üstündeki haklarıyla özdeşir" demesi, Türkiye tarihinin özgüllüğü üstünde gerçekleşmiş bir yeni Müslüman olma biçimidir. Bu yorum, İslam'ın kökenleriyle, Kuran ve Sünnet'le gerekçelendirilemez olsa bile, olgusal gerçeklik olarak var olan bir yorumdur. Türkiye'de Müslümanlık, Türkiye'deki Müslümanların önemli bir kısmı açısından böyle bir Müslümanlıktır. Bu Türkiye'nin gerçekliğidir. Dünyanın da gerçekliğidir.

İnsanların hayatlarını dini inançlarına göre yaşamaları da bir evrensel insan hakları meseledir. Ama sorunlu bir evrensel insan hakları meselesidir. Çünkü dini inançlar yer yer, zaman zaman, adeta çok kere evrensel insan haklarının temel aksiyomu ile çelişen talepler ortaya çıkarabilir. İnsan hakları paradigmasının temel aksiyomu şudur. Her insan, ister kadın, ister erkek, ister beyaz ister siyah, ister Türk, ister Kürt, ister dinli ister dinsiz, ister Müslüman, ister Budist, ister heteroseksüel ister homoseksüel olsun, insan olduğu için bir temel değere sahiptir. Bu temel değer onu temel haklarla donatır. Bu değer ve haklar evrenseldir. Kendisi için vardır. İnsan erkek ya da Türk ya da Müslüman ya da heteroseksüel olduğu için değil insan olduğu için değerlidir. Hiçbir din, devlet, cemaatin varlığı insanın temel değerinden kaynaklanan evrensel haklarının kısıtlanması için gerekçe gibi öne sürülemez. Aşıkârdır ki, belirli bir dine inanmak ve 'o' dinden olma anlamında dindarlığını yaşamak meselesi insanın önüne dindar olmak isteyenler ya da dindarlığını bir başka dine göre yaşamak isteyenler, yani o dinden olmayan 'ötekiler' karşısındaki tavrının ne olacağı, 'ötekiler'le ilişkilerini eşitlik aksiyomuna göre yaşayıp yaşamayacağı meselesini getirir. Bu kaçışı olmayan bir meseledir. Çünkü dünyada bir sürü din vardır ve dinlerin hepsi kendi içinde bir sürü farklı biçimde yorumlanır.

Evrensel insan haklarına riayet aksiyomu ile bağdaşabilecek tek dindarlık terbiyesi, o dinden olmayan öteki insanlara da, o dinden olmadıkları halde insan oldukları için 'değerli' ve kendileri gibi temel haklarla donatılmış varlıklar olarak bakabilme terbiyesidir. Kişinin kendini dinine göre serbestçe ifade edebilmesi eğer evrensel insan hakları paradigmasının bu temel aksiyomunu reddetme hakkını veren bir mesele haline gelirse, bir dine ait olma, dindarlığını yaşama bir hak olmaktan çıkar. Ötekilerin var olmalarına yönelik bir meydan okuma, bir tehdit, bir tecavüz haline gelir.

Müslümanlığın bugün Müslüman olmayanlar arasında, Ruslar, Hıristiyanlar, Çinliler, Hindular, Japonlar ve bunun gibi bir sürü farklı aidiyetler içinde hayatlarını sürdüren insanlar arasında bir sorun gibi algılanması acaba sadece bu ötekilerin Müslümanlığa karşı anlayışsızlıkları, Müslümanlığı bilmemeleri, Müslümanlığı sevmemelerinden mi kaynaklanmaktadır? Acaba Müslümanlığın kökeninde ve tarihi ve kültürel yorumlarında, Müslüman ile Müslüman olmayan arasındaki ilişkinin Müslüman'a Müslüman olmayan üstünde üstünlük hakkı vermeyen bir eşitlik paradigmasına henüz oturtulamamış olması, bu gün bütün dünyada Müslüman olanlar ile olmayanlar baş başında birlikte yaşamalarını zorlaştırmakta mıdır?

Bugün dünyada yaşayan her beş insandan sadece biri, İslami Vahiy'e inanılan kültürlere doğmuştur. Bu beş insandan sadece biri olarak bir Müslüman, öteki dört insanı "yanlış" içinde yaşamakta olanlar gibi görebilir. Dünyadaki her beş insandan dördü ise Müslümanlığın değil başka dini ya da ahlaki geleneklerin içine doğmuştur. Bu öteki dört kişi de aralarındaki beşinci insan olarak Müslüman kardeşlerine 'yanlış' içinde olan biri gibi bakabilir. İnsanlık nüfusunun beşte dördü Müslümanların vahiy saydıklarını vahiy saymamaktadır. İslami kültürlere doğmuş insanların bir kısmı da İslami Vahiy'i ya kendine göre yorumlamakta, ya da reddetmekte ama bu vahiy olgusuna vahiy değil bir kültür, bir tarih gibi bakmaktadır. İstesek de istemesek de içinde yaşadığımız dünya böyle bir dünyadır.

Evrensel insan haklarına riayet aksiyomuna dayanan 'iyi' ve 'kararlı' bir toplum, insanlar dinli olup olmama, dindar olup olmama, belirli bir dinden olup olmama açısından farklı oldukları içindir ki, her hangi bir dinin kendi nomos'una, kendi değerler matrisine indirgenerek kurulamaz. Eğer İslami vahye inanan ile inanmayan arasındaki ilişki, eşitlik aksiyomuna dayanan bir ortaklık içinde, bir 'başka şey'i paylaşarak yaşanacak ise, bunun terbiyesini Müslüman olmayanların üretmesi gerektiği gibi, Müslüman olanların da üretmesi, sağlaması gerekmektedir.

Müslümanlığın kökeninde ve tarihi kültürel birikiminde üç eşitsizlik, Allahın kurduğu düzenin doğal özelliği gibi, Allahın emri gibi algılanmıştır. Birinci eşitsizlik köle ile köle olmayan arasındaki eşitsizliktir. Bu eşitsizlik köleliğin uluslararası anlaşmalarla yasaklanmasından sonra, şu an Müslümanlığın gündeminden düşmüş gibidir. Ama köleliğin yasaklanması Müslümanların dünyasında kolay olmamıştır. Osmanlılar köleliği yasaklayan anlaşmaya imza atmışlar ama bunu Arap yarımadasında uygulamaya koymamış koyamamışlardır. Çünkü Hicaz'daki köktenci Müslümanların bir kısmı, "Allah'ın yasakladığı bir şeye izin vermek dinden çıkma olduğu gibi, Allahın izin verdiği bir şeyi yasaklamak da dinden çıkmadır" gerekçesiyle Osmanlı devletine isyan etmişlerdir.³ İslâm'daki ikinci eşitsizlik Müslüman olanla olmayan arasındaki eşitsizliktir. İslami Vahiy'e inananların bir kısmı, bugün hala, insan-insan ilişkilerini düzenleyen hukuktaki statü meselesi olarak Müslüman'ın Müslüman olmayana üstünlüğü iddiasını, Allahın aşikâr Vahiyi'nin hükmü, aksini kimsenin iddia edemeyeceği bir İlahi emir gibi görmektedir. Üçüncü eşitsizlik ise erkek kadın arasındaki eşitsizliktir. Müslümanların önemli bir kısmı, belki de çoğunluğu, bu eşitsizliği de, Peygambere açıklanmış Vahiy'in, Allah'ın nizamının insan değerlendirmesine açık olmayan bir unsuru gibi görmektedir. Bu eşitsizlik, kadının toplumsal iş bölümündeki rolünü erkeklere eşlik ve annelikle sınırlayan, kadına kendi bedeni üstünde erkeğinkine eşit haklar tanımayan, ahlâkı, çok büyük ölçüde cinsellik meselesi-

³ Toledano, E. R. (1998) Slavery and abolition in the Otoman Middle East (Seattle. University of Washington Pres).

ne, cinselliği de çok büyük ölçüde kadın cinselliğinin zapt-ü rapt altına alınması meselesine indirgeyen bir 'nizam-ı âlem'den kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de Lale Devrinden bu yana geçen nerede ise üç yüzyıllık tarih içinde, Türkiye'deki siyasi kültür, kamusal alan, Müslüman olanın olmayana ve erkeğin kadına üstünlüğünü aksiyomlarına dayalı olmaktan uzaklaşmıştır. Türkiye'deki Jakoben toplum mühendisliği projesinin ana eksenini Müslümanlığı Türkiye'nin pozitif hukukunun çerçevesi olmaktan çıkartıp insanların dindarlığına indirgemeye yönelik girişimdir. Bu girişim bu projenin mimarlarının Müslümanlığa sevgisizliklerinden kaynaklanmamıştır. Türkiye'de dini Müslüman ve ulusal kimliği Türk olan insanların bizim diyebilecekleri bir kamusal alanının Müslümanın Müslüman olmayana ve erkeğin kadına üstünlüğü aksiyomuna dayanan eski dünya tasarımı ile ayakta tutulması, yaşatılmasının olanaksızlaşmasından kaynaklanmıştır.

Bugünkü dünyada, Müslüman olanın olmayana ve erkeğin kadına üstünlüğü aksiyomlarına dayanan bir "iyi" ve "kararlı" siyasi toplumu ya da toplumlararası ilişkiler yapısını rıza ile insanlara kabul ettirmek, kurmak olanaksızdır. Farklara rağmen rıza ile barış içinde bir arada yaşamının olanaklı olan kurumsal matrisi, bir farklı grubun ötekilere tahakkümünün nizam-ı âlemin doğal sonucu olduğu aksiyomunun ötekiler tarafından kabul edilmesi gibi naif, hatta budalaca bir aksiyoma dayandırılmaz.

İnsanlara kendi dinlerini ya da dinsizliklerini terk edip doğru dine girmeleri için ısrar etme, insanları buna zorlama (proselytizing), siyaseti bunu yapmanın aracı olarak kullanma bugünkü dünyada sürdürülebilir bir dindarlık biçimi olamaz. İnsanların başkalarının kendilerini doğru dine zorlamalarından kendilerini korumaları da evrensel bir insan hakkıdır. Kendi dinini yaşamının evrensel bir insan hakkı olarak meşruiyeti, kişinin kendi dinini başkalarının bu dine inanmadıkları bir dünyada yaşamak durumunda olduğunu efendice kabul ettiği andan itibaren doğar.

Türkiye'de Cumhuriyetçi projeye karşı Müslümanlar arasındaki rahatsızlığın bir kısmı, gerçekten de, Jakoben mühendislik projesinin Müslümanların kendi dindarlıklarını yaşaması üstündeki kırıncı baskısından kaynaklanmıştır. Ama Müslümanlar arasındaki siyasi rahatsızlığın bir kısmı, bazı Müslümanların siyaseti bütün Türkiye'yi Müslümanlaştırmak için yapacakları mücadeleye biçiminde ele almalarından kaynaklanmaktadır.

Bugün Türkiye'deki kamusal alanın içinde insanların Kürtlüklerini ya da Müslümanlıklarını baskı görmeden yaşayabildikleri bir alan haline getirilmesinin yolu, Türkiye'nin kısmen de olsa Kürtleştirilmesi ya da tamamen Müslümanlaştırılmasından geçmemektedir.

Cumhuriyetçi proje, dini inançların dine dayalı bir hukuk düzeni talebine ve bilim felsefe ve sanatın serbestçe üretilmesini engelleyecek bir sansüre dönüşmesini yasaklayan bir projedir. Bu doğru bir yasaklamadır. İnsan haklarının korunduğu ve geliştirildiği, açık topluma dayalı bütün demokrasiler, ulusal kimliğin bir temel ögesi olsa da, dini inançların ya da ulusallığın, birey

ölçeğinde yaşanabilecek farkları baskı altına almak ve serbestçe sanat, bilim ve felsefe üretilmesini sansürlemek için kullanılmasını yasaklamak zordur. Bir dine inanmak kadar bir dine inanmamak, inandığı dinden çıkmak, başka bir dine inanmak da, ancak ve ancak birey ölçeğinde yaşanabilecek ve taşınabilecek evrensel bir insan hakkıdır.

Kadınların başörtüsü, tesettür meselesi, tek başına değil, insanlar nasıl bir toplumda yaşayacaklar, dini inançlar ile mesela okullardaki eğitim, sinema, tiyatro, heykel, resim üretimi süreçlerin arasındaki ilişki nasıl kurulacak gibi meselelerle ilgili endişeleri taşıdığı için önemsenmektedir. Yüklü hale gelmektedir. Korkulan şey, insanların dindarlıkları değildir. Dindarlığın, o dinin cemaati içindeki ve o dinin cemaati dışındaki insanların üstünde, o insanların farklı olmalarını engelleyecek bir baskı aracı olarak kullanılmasıdır. Bugünkü insan hakları, açık toplum ve demokrasi paradigması, dünyanın her yerinde, din kurumunun sayesinde değil, din kurumuna rağmen geliştirilebilmiştir. Dindarlık, ancak ve ancak, bireyler üstünde totaliter bir baskı aracı olmadığı ölçüde evrensel insan hakları, açık toplum ve demokrasi ile bağdaşır. Din, dindarlık, evrensel insan hakları, açık toplum, bilim, sanat, felsefe arasındaki ilişkiler matrisi de, her eklemleşmenin güllük gülistanlık bir dünyada gerçekleşmediği, bir sürü dikenli olan bir ilişkiler matrisidir. Dünyanın en kanlı despotluklarından bir çoğu, en insafsız katliamlar, en vahşi insanlık dışına çıkmalar, tarihte, inanılan tanrılar, dinler uğruna gerçekleştirilmiştir. Din, insan gerçekliğinin, ulusallık gibi, doğru bir üslup ve yaklaşımla ele alınır, yaşanırsa insanı yüceltebilen, yanlış bir üslup ve yaklaşım içinde ele alınır ise insanı canavarlaştırabilen bir boyutudur.

Türkiye'de bugün laiklik, Müslümanlık, Türklük, Avrupalılık, Avrupa Birliğine üye olmak kategorileri arasındaki ilişki, her şeyin yerli yerine oturduğu bir ilişki değildir. Herkesin akıllı, namuslu, cesur ve kendi gibi olmayan ve düşünmeyen ötekileri enayi yerine koymayan bir yaklaşımla bir vicdan muhasebesi yapması gerekmektedir. Bu vicdan muhasebesinin ilk gündem maddesi, bu oturmamışlığı azaltmak gibi bir derdimizin olup olmadığıdır. Yolumuza başını örtenlere parya muamelesi yapmayı laiklik ilkesinin bize verdiği görevdir gibi düşünmeğe devam etmemiz, Türkiye'nin AB ile üyelik müzakereleri sürecine ulusal bütünlüğünü koruyacak bir uzlaşma ile girmesini engelleyecektir. Ama öte yanda, Türkiye'nin tamamını Müslümanlaştırmak projesi de, ister itiraf edilen ister bilinçaltında sürdürülen haliyle bugünkü Türkiye'de ulusal bütünlüğü tehdit etmektedir. Bu tehdidin siyasetin gündemine soktuğu meseleler demokrasi meselesi ile ilgilidir. Ama demokrasi meselesine indirgenemez. Demokrasi meselesinden ibaret değildir. Türkiye'nin tarihinin özgüllükleri ile geldiğimiz bugünkü gerçeklik ortamında, Türkiye'nin İslamiyet ve İslami kültürle bağdaştırılması zor kültürel kurumlarının, mesela balenin korunması, yaşatılması, sürdürülebilir bir siyasi toplumun oluşturulması açısından insanların dindarlığına saygı gösterilmesinin sağlanması kadar önemlidir. Bale örneği özellikle seçilmiştir. Bu örneği düşünelim. Bale de evli olmayan erkek baletler ve kadın balerinler,

çıplak dans etmezler. Ama herkesin önünde anatomilerinin bütün çizgilerini ortaya çıkaran elbiselerle dansederler. Dans içinde erkekler evli olmadıkları kadınları herkesin gözü önünde elleriyle kavrarlar. Bazen bacaklarından, karınlarından tutup havaya kaldırırlar. Erkek baletin kadın balerinle dansı sırasında, ne dans edenler ne dansı seyredenler, bu dansı erkekle kadın arasında bir cinsel eylem gibi algılamazlar. Dans danstır. Ne var ki, aşikârdır ki evli olmayan erkekler ve kadınların herkesin gözü önünde birbirlerin bedenlerini tutarak dans ettikleri bale kurumu, Müslümanlığın kaynaklarından ya da kültür tarihi içinden gerekçelendirilemez, meşrulaştırılmaz. Aynı şekilde Türkiye'nin son iki yüz yıllık sanat, tiyatro, müzik, hukuk, eğitim hayatı, Müslümanlığın ilk kaynakları ya da kültür tarihi ile gerekçelendirilemeyecek bir şekilde gelişmiş değişmiştir. Bugünkü Türkiye bu Türkiye'dir. Bu Türkiye tahrip edilmeden, Türkiye Müslümanlaştırılmaz. Yani içinde sadece Müslümanlığın kaynakları ve kültür tarihi ile gerekçelendirilebilecek ve meşrulaştırılabilecek öğelerin barındırılacağı bir kalıba sokulamaz. Böyle bir kalıba sokulabileceği bir an için varsayılsa bile o kalıptan çıkacak şey bugün bizim Türkiye dediğimiz şey olmaz.

Türkiye, eğer bütünleşik bir ülke ise, Türkiye'de yaşayanların büyük çoğunluğu eğer bütünleşik bir aidiyet, kimlik şemsiyesi altında yaşıyor ise, bu ortak kimlik aralarında farklara rağmen herkes tarafından benimsenmiş demektir. Ortak bir kimliğe sahip olmak, hür insanlar arasında rızaya dayanabilir. Ortak bir aidiyeti paylaşmak, insanlara zorlanamaz. Ya içselleştirilmiştir, sahiplenilmiştir. Ya da paylaşılan bir ortak aidiyet yoktur.

Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerinin başlaması arifesinde bugün Türkiye'de yaşayan 70 milyon yurttaş topluluğu, kimlikler ve değerler açısından bir esas benzerlik ve uzlaşma etrafında birleşmiş bir milleti oluşturuyor mu? Ne ölçüde oluşturuyor? Türkiye'nin anayasal düzenini alenen reddetmese de, bu anayasal düzenin işaret ettiği kimliği ve bu kimliğin içselleştirmiş olması gereken değerleri kendi kimliği ve değerleri saymayan önemli gruplar var mı bugünkü Türkiye'de? Avrupa Birliği üyeliğini kimlik ve değerler olarak esasta bütünleşik bir Türk milletini oluşturan yurttaşlar olarak mı istiyoruz? Yoksa Mustafa Kemal ve arkadaşlarının kurduğu devletin dayandığı projeye itirazlarını, Avrupa Birliği'ne üye olmuş ya da üyelik yoluna girmiş bir Türkiye'de çok daha etkili bir şekilde ifade edebileceklerini sanan, Türkiye'nin AB üyeliğini bu nedenle isteyen önemli gruplar da var mı?

Bu sorular önemli sorulardır. Altta yatan "millet nedir?", "ülke nedir", "devlet nedir?", "insan nedir?" "demokrasi nedir?", "insan hakları nedir?" gibi çetin soruları çağrıştıracığı için de insanların çok kere kaçmayı yeğledikleri sorulardır. Millet kategorisi, dinler, mezhepler, diller, etnik kimliklerle sarmal bir yumak oluşturduğu için, bu kategori ile uğraşmak insanın siyasi olarak yanlış olan (*politically incorrect*) şeyler söyleme riskini artırır. Özellikle kendini milliyetçi (*nationalist*) saymayan liberal, sosyal demokrat, Marksist ya da cemaatçi dindar insanlar, millet kategorisi ile uğraşmayı sevmezler.

Ama bu endişeler ve rahatsızlıklar, günümüz dünyasında millet meselesinin önemini göz ardı etmemize yol açmamalıdır. Aynı şekilde, bir Türk milletinin ve bu milletin ülkesi olan bir Türkiye'nin mi AB'ye üye olmasını istediğimizi, yoksa Türkiye'de yaşayan farklı kimlikler ve değerler kolajının mı AB'ye üye olmasının peşinde olduğumuzu düşünmekten, konuşmaktan korkmamamız gerekmektedir. Türkiye kategorisi bile insanların zihninde çok farklı şeyler çağrıştırmak anlamında sorunlu olabilir. İsveç, İsveçlilerin vatanıdır. Avrupa Birliğine üye olan, vatanı İsveç ülkesi olan İsveç milletidir. Türkiye Türk milletinin mi vatanıdır? Türkiye bir siyasi alan olarak, kendini Türk milletinin parçası saymayan cemaatler ya da etnik grupların, kendilerine empoze edilen bir hukuk düzeni altında yaşamak zorunda kaldıkları bir coğrafya mıdır?

Aşikârdır ki, bugün dünyada, belirli araziler üstünde hâkimiyet sahibi (*territorial*) devletlerin yurttaşları olarak yaşamakta olan toplam insan nüfusu ve bu nüfusların yaşadığı ülkeler, ulus devlet ideal tipine tarih içinde yaklaşmış olmak ya da olmamak açısından farklı bir manzara sergilemektedir. Milletler kan bağından kaynaklanmayan, siyasi ve kültürel olarak inşa edilmiş birliktelik kimlikleridir. Her bir milletin inşaat tarihi farklı olduğu için, bugün millet kategorisi ile işaret ettiğimiz birlikteliklerin hepsini kapsayacak dar bir millet tanımı yapmak olanaksız gibidir. Bu iş Türkiye'deki Türk milleti inşa projesinin tarihi örneğinde de güç bir iştir.

Türkiye'de bu zorluklar ortamına bakan biri iyimser olmak için de endişeli olmak için de kullanabileceği karmaşık bir yapı görecektir. Türkiye'nin AB'ye üyelik serüveninin bundan sonraki kısımlarının Türkiye'nin bütünleşmesini kolaylaştıracağı temennisi ile, bakalım neler olacak dememiz gereken bir konjonktürdeyiz. İyimser olmak için en önemli işaret, genç kuşağın, etnisite ve din ve mezhep meselelerine rağmen bir Türkiye Türklüğünü hayattan keyif alarak yaşayan ve çok daha iyi eğitilmiş bir kuşak olarak ortaya çıkmakta olmasıdır. Endişe veren işaret ise, evrensen insan haklarına riayet terbiyesini, insan haklarının başında gelen varlık haklarına dayalı rekabetçi ve açık bir piyasa ekonomisi paradigması ile birleştiren ve kendini ulusal bütünleşmeyi sağlamaya adanmış bir siyasi hareketin, partinin sahnede olmamasıdır. Türkiye'de AB'ye üyelik projesinin bayrağının İslami muhafazakârlık hareketinin içinden çıkmış bir kadronun elinde olması, bir çarpıklıktır. Toplumsal, fikri, siyasi, iktisadi süreçlerdeki anormalliklerin sonucudur. Kararsızlık işaret eder.

Türkiye'deki siyasi kültür, insanların rahatlıkla, "hem Kürdüm, hem Türküm, hem Avrupalıyım. Başını örtenle başı açık gezen arasında moral değer farkı yoktur. Bale'ye de gidebilirim, Caz konserine de. Ülke-min, içinde çağdaş bilim, sanat, felsefe, teknoloji, refah ve adaletin serbestçe üretilebildiği, uluslararası uygarlık alış verişleri matrisine sadece

tüketici olarak değil üretici olarak da katılan bir ülke olması benim için önemlidir” diyen insanların taşıdığı bir siyasi kültür olacak mı? Bu sorunun zaman içinde alacağı cevap ile AB'ye üyelik serüvenimizin akıbeti arasında önemli bir karşılıklı etkileşme dinamiği vardır.